

Szkoła w są

Edycja 2025/2026
Mapy i wyprawy

sie
dzt
wie

Treść: Aleksandra Wasążnik, Jan Wiśniewski

Korekta i redakcja: Katarzyna Chmielecka

Identyfikacja graficzna projektu: Mira Larysz

Projekt map uczniowskich i skład: Jerzy Parfianowicz

Skład publikacji: Maria Wieczorek

Osoby zaangażowane w realizację projektu: Marta Zabłocka, Joanna Chomko, Aleksandra Wasążnik, Jan Wiśniewski, Jerzy Parfianowicz, Marianna Przyrowska, Hubert Pajączkowski, Shin Mazur, Franciszek Płóciennik i Martyna Matuszak.

Fundacja Pole Dialogu

ul. gen. Władysława Andersa 13

00-159 Warszawa

poledialogu.org.pl

Projekt Szkoła w Sąsiedztwie jest współfinansowany ze środków m.st. Warszawy w ramach miejskiego konkursu „Młodzi kompetentni warszawiacy w swoim mieście 2025–2026”.

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons: Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0).

Warszawa, 2026

Aleksandra Wasążnik

Jan Wiśniewski

Szkoła w Sąsiedztwie

Edycja 2025/2026

Mapy i wyprawy

fundacja
pole dialogu

projekt współfinansuje
miasto stołeczne
Warszawa

Spis treści

6	Wstęp
10	Potencjał turystyki krajoznawczej w pracy ze szkołami
13	Opis tegorocznej edycji
15	Finałowe mapy i refleksje
24	Dlaczego warto chodzić i spacerować z dziećmi?
28	Krajobraz i co się na niego składa
31	Jak wykorzystać mapę w pracy z osobami uczniowskimi?
35	Jak przygotować angażujące oprowadzanie?
37	Skąd czerpać informacje o naszej okolicy? Czyli o źródłach
40	Zobacz, jak robią to inni
42	Realizatorzy projektu Wsparcie eksperckie

Wstęp: szkoły nie są wyspami

Projekt Szkoła w Sąsiedztwie koncentruje się na budowaniu zaangażowanych postaw obywatelskich oraz osadzaniu edukacji formalnej w lokalnym kontekście. Osoby uczniowskie, na podstawie samodzielnej eksploracji otoczenia i przeprowadzonej diagnozy, realizują inicjatywy takie jak podcasty o lokalnej społeczności, spacerów badawczych czy gry miejskie. Celem tych działań jest nie tylko aktywizacja na rzecz sąsiedztwa, ale również rozwój kompetencji społecznych: pracy zespołowej, odpowiedzialności za wspólną przestrzeń oraz troski o środowisko.

Coraz częściej mówi się o urbanistyce bliskości, koncepcji miasta piętnastominutowego czy odporności społecznej. Idee te opierają się na budowaniu lokalnych więzi oraz wzmacnianiu wspólnot, które czują odpowiedzialność nie tylko za własne potrzeby, ale również za swoje otoczenie. W projekcie Szkoła w Sąsiedztwie chcemy wzmacniać potencjał szkoły jako lokalnego centrum życia społecznego. Szkoła jest instytucją długiego trwania – przez lata buduje relacje, zaufanie i znaczenie w swojej okolicy. Może być miejscem spotkań, współpracy i pierwszych doświadczeń obywatelskiego sprawstwa.

We wstępie do lekcji 13: „Otwórz szkołę na lokalną społeczność” z publikacji 25 lekcji o edukacji i demokracji autorzy piszą: „Szkoły nie są wyspami”. Jak głosi znane przysłowie: „Do wychowania dziecka potrzebna jest cała wioska”. Słowa te podkreślają, że pro-

ces edukacji i wychowania nie odbywa się wyłącznie w murach szkoły, lecz jest współtworzony przez całą lokalną społeczność. W kraju, który określa się jako demokratyczny, edukacja odgrywa kluczową rolę w przygotowaniu dzieci i młodzieży do aktywnego uczestnictwa w życiu obywatelskim. Zadanie to może być skutecznie realizowane dzięki zaangażowaniu różnych grup i podmiotów lokalnej społeczności – rodziców, organizacji społecznych, firm czy instytucji. Taka współpraca pozwala młodym ludziom lepiej rozumieć mechanizmy funkcjonowania wspólnoty oraz dostrzegać własną rolę w jej współtworzeniu.

Jest to szczególnie istotne w czasach kryzysu zaufania społecznego i rosnącej dezinformacji. Jak zauważa Timothy Snyder: „Demokracja zależy od świata faktów. Jeśli ludzie mają rządzić, muszą wierzyć w ten świat i w to, że dzielą go z innymi, którzy czują tak samo”. Dlatego edukacja obywatelska nie powinna ograniczać się wyłącznie do przekazywania wiedzy o demokracji – ważne jest, by opierała się na jej wartościach w codziennym funkcjonowaniu szkoły. Uczniowie powinni mieć realny wpływ na swoje najbliższe otoczenie oraz możliwość podejmowania działań na rzecz wspólnoty. Zaangażowanie obywatelskie rodzi się między innymi wtedy, gdy czujemy się częścią społeczności: poznajemy ją, rozumiemy jej historię i odkrywamy ducha miejsca. Właśnie wtedy możliwe staje się budowanie odpowiedzialności za wspólne dobro i świadome uczestnictwo w życiu społecznym.

W niniejszej publikacji chcemy pokazać, że zarówno diagnoza lokalna, jak i inne formy działania – takie jak mapa czy spacer tematyczny – mogą być wykorzystywane w pracy dydaktycznej. Narzędzia te mogą wspierać realizację zadań domowych, rozwijanie zainteresowań, opowiadanie o otaczającym świecie oraz zdobywanie praktycznych kompetencji przydatnych na dalszych etapach edukacji i w rozwoju zawodowym. Z broszurą, w której bardziej szczegółowo przedstawiamy, jak SwS realizuje podstawę programową, można zapoznać się pod tym **linkiem**.

Publikację rozpoczynamy tekstem Jana Wiśniewskiego poświęconym potencjałowi turystyki krajoznawczej w pracy dydaktycznej, wyjaśniającym, jak i po co odkrywać najbliższą okolicę szkoły razem z osobami uczniowskimi. W dalszej części prezentujemy efekty działań z młodzieżą – przede wszystkim stworzone mapy i wyznaczone punkty, które młode osoby uznają za ważne i budujące ich więź z sąsiedztwem szkoły. Znajdą tu Państwo także teksty koordynatorki projektu o tym, dlaczego warto spacerować oraz jak pracować z mapą w sposób wykraczający poza tradycyjnie rozumianą orientację przestrzenną czy skalę. Dzielimy się ponadto wiedzą o tym, jak odczytywać elementy krajobrazu i zwracać uwagę na znaczenie poszczególnych miejsc, gdzie poszukiwać informacji o najbliższej okolicy oraz jak przygotować angażujące oprowadzanie. Mamy nadzieję, że doświadczenia z tej edycji programu zachęcą Państwa do wychodzenia z osobami uczniowskimi poza szkolne mury i wspólnego odkrywania lokalnego otoczenia. Inspirującej lektury!

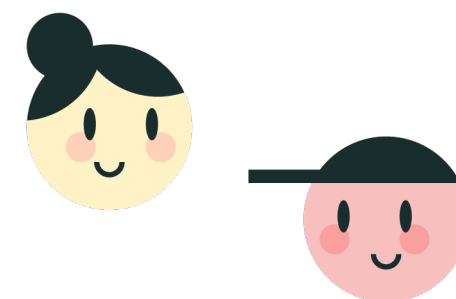
Aleksandra Wasążnik

Koordynatorka 6. edycji Szkoły w Sąsiedztwie

Celami Szkoły w Sąsiedztwie są:

1. lekcja obywatelstwa w praktyce, czyli wspieranie młodych w stawaniu się aktywnymi, odpowiedzialnymi i kompetentnymi członkami społeczności miasta oraz kształtowanie w nich poczucia sprawczości poprzez działanie na rzecz społeczności szkoły i jej sąsiedztwa;
2. rozwój kompetencji przyszłości, przydatnych na dalszych etapach edukacji i w karierze zawodowej (praca w grupie, wyszukiwanie i prezentowanie informacji, planowanie harmonogramu);
3. rozwijanie koncepcji szkół jako przestrzeni dla społeczności lokalnej, wzmacniających rolę wspólnoty i będących miejscem uczenia się i rozwoju dla wszystkich mieszkańców;
4. poznanie okolicy i osadzenie się w jej historii, budowanie oraz wzmacnianie lokalnej tożsamości.

Jan Wiśniewski

Potencjał turystyki krajoznawczej w pracy ze szkołami

Jan Wiśniewski – członek i współzałożyciel Towarzystwa Krajoznawczego Krajobraz, członek zespołu Fundacji Stocznia, historyk i nauczyciel historii.

Czy można sobie wyobrazić termin, który osobom uczniowskim wyda się mniej interesujący niż „krajoznawstwo”? Nie jest to łatwe zadanie. W najlepszym wypadku „krajoznawstwo” znuży staroświeckim brzmieniem i nie wywoła żadnych skojarzeń. U pozostałych spowoduje ziewnięcie na myśl o starym schronisku, opasłej encyklopedii czy pełnym szczegółów rozdziale „Polacy w walce o niepodległość” w podręczniku do historii.

Ten początkowy ciężar może stać się jednak atutem. Jest bowiem od czego się odcinać i pokazywać młodym osobom, że każde z nas może starym pojęciom nadawać zupełnie nowe sensy. Nasze krajoznawstwo jest czymś naprawdę pociągającym: radosną eksploracją najbliższej okolicy, w której częste wyjścia w teren stają się okazją do zachwyty pozornie banalnymi elementami bezpośredniego otoczenia.

Każda wycieczka – czy to do Egiptu, czy do Lasu Bielańskiego – jest sztuką zarządzania oczekiwaniami. Dobry przewodnik musi stworzyć kontekst, przedstawić cele, obiecać doświadczenie, podjąć próbę dotarcia do celu, będącego kulminacją wycieczki.

Nagroda jest niezapomniane przeżycie i możliwość opowiedzenia o nim innym. W przypadku umasowionej turystyki, której eksplozję nadal przeżywamy w Polsce, doświadczenie turystyczne ma wymiary czysto komercyjne i wspiera mechanizmy, które w szkołach powinniśmy raczej piętnować niż popularyzować. Krajoznawstwo pozwala zagospodarować te same potrzeby, opierając doświadczenie na działaniach lokalnych, minimalizujących negatywny wpływ na środowisko i pozbawionych tak typowego dla turystyki infantyilizowania obcych kultur.

Jak w praktyce to zrobić? Jak odkryć w swoim otoczeniu miejsca, które są dostępne na wyciągnięcie ręki, a ich odwiedzenie może stać się ciekawym doświadczeniem dla młodzieży?

Po pierwsze, należy zdać sobie sprawę, że wiele z nas – nie tylko dzieci, ale dorosłych także – ma szczątkową wiedzę o swoim najbliższym otoczeniu. Wiedza o historii i lokalnych obiektach kulturowych i przyrodniczych w sąsiedztwie szkoły i domu jest niemal zawsze zaskakująco niska, a w przypadku dalszych dzielnic czy osiedli zazwyczaj może być określona jako zerowa. To sprawia, że w każdym zakątku Warszawy mamy w zasięgu spaceru (lub piętnastominutowej podróży transportem publicznym) praktycznie niewyczerpany zasób miejsc, które mogą stać się prawdziwym odkryciem. Na tej liście mogą znaleźć się osiedla mieszkaniowe, pomniki przyrody, zabytkowe obiekty, miejsca rozpoznawalne, osie widokowe. Ich wartość nie będzie „obiektywna”, ale to my, dorośli, patrzymy na świat z perspektywy kanonu i wiemy, że w Krakowie należy udać się w pierwszej kolejności na Wawel, a w Rzymie pod Koloseum. Młodzi nie są jeszcze (na szczęście!) obciążeni takim hierarchicznym postrzega-

niem rzeczywistości i łatwiej będzie im odważyć się, by spojrzeć na otoczenie świeżym okiem.

Po drugie, musimy zdać sobie sprawę, że zdecydowana większość informacji przekazywanych przez przewodników podczas szkolnych wycieczek prześlizguje się przez umysły młodych ludzi bez pozostawienia nawet najmniejszego śladu w ich świadomości. Można się tą informacją zasmucić, można pomyśleć o niej jako o czymś uwalniającym. Fakty należy serwować oszczędnie, koncentrując się jedynie na tych najważniejszych. Dzięki temu wycieczki nie trzeba poprzedzać grubym riserchem. Zamiast tego warto skupić się na wybraniu najważniejszych wiadomości i połączeniu ich w spójną opowieść, a długi wykład zastąpić pozostawieniem przestrzeni na zdobywanie przez młodzież własnego doświadczenia, bycie w miejscu, wgryzanie się w nie.

Po trzecie, każda wycieczka musi mieć planowany czas, trasę oraz cel, będący jasno wskazanym punktem kulminacyjnym. W tym wszystkim należy zdobyć się jednak na luz i pozostawienie tej kompozycji częściowo otwartą na sugestie osób uczestniczących. Najbardziej prawdopodobny scenariusz jest taki, że młodzi ludzie przedrepczą pokornie trasę. Może się jednak zdarzyć, że po drodze coś ich zaintryguje i będą chcieli zboczyć z kursu. Niewykluczone też, że jakieś miejsce będzie znajome i będą mieli chęć je odwiedzić lub skomentować. Takie zaangażowanie – o ile jest prawdziwe i nie wynika z chęci obstrukcyjnego uniknięcia kolejnej lekcji – to prawdziwy skarb i koniecznie warto za nim pójść!

Opis tegorocznej edycji

Szósta edycja spacerowa projektu Szkoła w Sąsiedztwie została zrealizowana między listopadem 2025 a majem 2026 roku. W wyniku rekrutacji nawiązaliśmy współpracę z 7 szkołami, zlokalizowanymi w różnych dzielnicach Warszawy. Były to:

1. **Bielany: Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi nr 247 im. Kazimierza Lisieckiego „Dziadka”;**
2. **Bielany: Szkoła Podstawowa nr 369 im. Antoniego Bolesława Dobrowolskiego;**
3. **Mokotów: Szkoła Podstawowa Specjalna nr 111 im. Stefana Starzyńskiego;**
4. **Wawer: Szkoła Podstawowa nr 128 w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 9 w Warszawie;**
5. **Białołęka: Szkoła Podstawowa nr 406;**
6. **Targówek: Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi nr 275 im. Artura Oppmana;**
7. **Praga-Południe: Szkoła Podstawowa nr 163 im. Batalionu „Zośka”.**

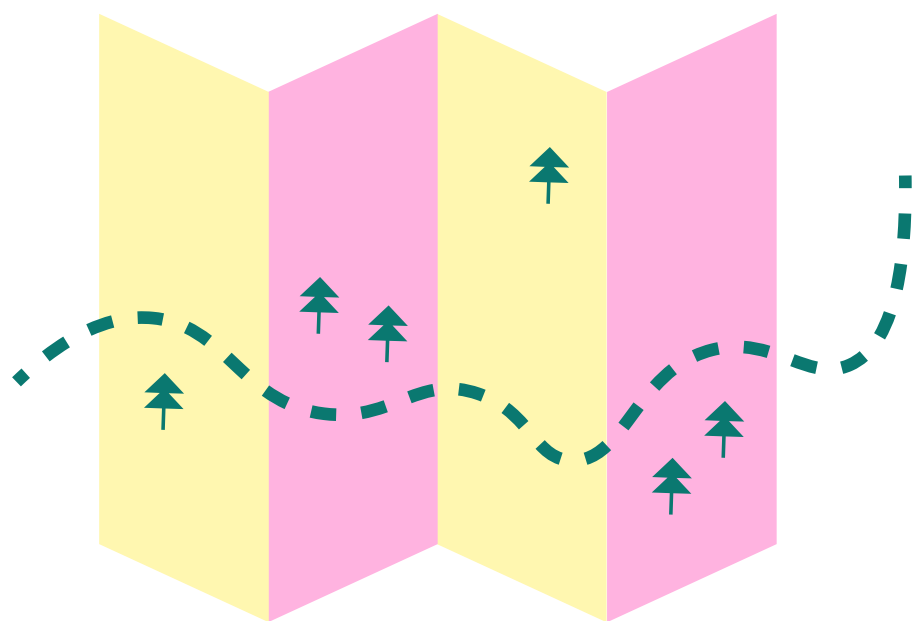
Realizacja SwS opiera się na powtarzalnym modelu. Na model ten składają się zawsze dwa narzędzia, przy czym diagnoza lokalna jest stała – co edycję dobierane jest dodatkowe narzędzie. W tej edycji była to mapa połączona ze spacerem.

Diagnoza pozwoliła młodym uczestnikom spojrzeć krytycznie na swoje otoczenie, ale też wskazać miejsca, z którymi się utożsamiają. Następnie wybrali oni punkty do naniesienia na mapę, którą wykonali z ekspertami z Towarzystwa Krajoznawczego

Krajobraz, wykorzystując przy tym technikę linorytu. Grupy uczestniczyły także w wyprawach, które pomogły im zaplanować własne spacery dla lokalnej społeczności – będące zwieńczeniem pracy.

W wyniku działań:

- łącznie przeszliśmy około 120 km,
- byliśmy na 7 wyprawach terenowych,
- zmapowaliśmy ponad 50 miejsc w Warszawie, ważnych dla osób uczniowskich,
- w efekcie warsztatów techniczno-kreatywnych powstało 7 map sentymentalnych, które wydrukowaliśmy,
- odbyło się 7 spacerów podsumowujących proces.

Finałowe mapy i refleksje

Namacalnym rezultatem działań prowadzonych z osobami uczniowskimi było stworzenie map sąsiedztwa szkół. Podczas warsztatu realizowanego we współpracy z Towarzystwem Krajoznawczym Krajobraz klasy poznawały różne rodzaje map i sposoby opowiadania o przestrzeni. Następnie samodzielnie tworzyły techniką linorytu pieczątki, które symbolizowały ważne dla nich miejsca. Wybrane punkty zostały później naniesione przez młodzież na osobiste mapy okolicy.

Każda z powstałych map jest inna, nie tylko ze względu na wybrane miejsca, oddające indywidualne doświadczenia młodych osób, ale również dzięki temu, że mapy odzwierciedlają charakter i różnorodność poszczególnych dzielnic Warszawy. Dla części osób uczestniczących warsztaty były okazją do lepszego poznania okolicy szkoły – szczególnie dla tych dowożonych codziennie samochodem przez rodziców i po lekcjach wracających prosto do domu. Wspólna praca nad mapami sprzyjała integracji klas: młodzi mogli zobaczyć, gdzie mieszkają ich koledzy i koleżanki, opowiedzieć o ważnych dla siebie miejscach, pokazać innym stworzone przez siebie kryjówki i bazy, a także zaprezentować okolicę z własnej perspektywy osobom dorosłym.

Szkoła nr 369 ze Starych Bielń przygotowała mapę murali – obrazów, które osoby uczniowskie mijają podczas codziennych spacerów. Tym razem młodzież miała okazję poznać ich szerszy kontekst: dowiedzieć się, dlaczego powstały i z jakimi historiami są związane. Przykładowo na mapie znalazł się mural wokalistki zespołu Maanam – Kory (Olgi Jackowskiej), znajdujący

się niedaleko miejsca, w którym mieszkała, czy mural Fundacji „Akogo?” pomagającej pacjentom przebywającym w śpiączce. Szkoła nr 247 z Wrzeciona (Bielany) skupiła się natomiast na placach zabaw i miejscach związanych z aktywnością fizyczną, w których młodzi mogą rozładować energię po całym dniu spędzonym w szkolnych ławkach. W obu bielańskich szkołach ważną kategorią były również miejsca zielone. Pokazuje to potrzebę kontaktu z naturą i przebywania na świeżym powietrzu. Na mapach znalazły się m.in.: Las Lindego, Stawy Brustmana, Park im. Zbigniewa Herberta z charakterystycznym „drzewem do wspinięcia” oraz skwer Jerzego Jarnuszkiewicza.

Szkoły nr 275 z Bródna (Targówek) oraz nr 163 z Witolina (Praga-Południe) zaznaczyły miejsca związane zarówno z codziennością, jak i historią lokalnych przestrzeni. Na mapie z Witolina pojawiły się miejsca zamieszkania znanych osób, takie jak dom, w którym wychował się piłkarz Wojciech Szczęsny, a także boisko, na którym realizowano zdjęcia do filmu *Za duży na bajki*, i miejsca historyczne, m.in. Plac Szembeka. Na mapie szkoły z Bródna znalazły się centra handlowe, ulubiony bar z kebabem czy punkty spotkań. Szczególną uwagę młodych przyciągnęły jednak rzeźby znajdujące się w Parku Bródnowskim, takie jak napis „Bródno”, rzeźba „Twarz” (określona przez młodzież mianem „głowy małpy”) czy rzeźba „Zinaxin i Dolacin”.

Motywy miejsc związanych z naturą pojawił się również na mapach tworzonych przez szkoły z Wawra, Mokotowa i Białołęki. W przypadku szkoły nr 406 szczególne miejsce zajęły Wisła i nadrzeczne wały, Park Picassa oraz wspomnienie oglądania zachodów słońca z Mostu Północnego. Młodzież ze szkoły nr

111 z Mokotowa umieściła na swojej mapie m.in. Park Morskie Oko wraz z górką, z której można zbiegać i się turlać, ogród przy ul. Różanej oraz siedzibę Pszczelarium – organizacji zajmującej się tworzeniem miejskich pasiek. Wiele z tych miejsc było dla osób uczniowskich odkryciem, mimo że znajdowały się w ich najbliższym otoczeniu. Na mapie szkoły z Wawra znalazły się bagna i bazy ukryte w okolicznych chaszczach.

Elementem łączącym wszystkie stworzone mapy są jednak zwierzęta. Poza psami i kotami pojawiły się żaby, biedronki (choć w tym przypadku symbolika może również nawiązywać do popularnej sieci sklepów) i inne owady, myszy, ptaki, wiewiórki oraz dziki. Te ostatnie znalazły się aż na 4 z 7 przygotowanych map, co pokazuje, jak silnie obecność zwierząt wpisuje się w codzienne doświadczenie miejskiej przestrzeni.

Na kolejnych stronach prezentujemy fragmenty powstałych map. Towarzyszą im cytaty opisujące wybrane miejsca oraz refleksje zaangażowanych w proces grup. Razem tworzą one zapis doświadczeń, obserwacji i efektów eksploracji najbliższego otoczenia.

Mapy zostały złożone i zaprojektowane graficznie przez Jerzego Parfianowicza z Towarzystwa Krajoznawczego Krajobraz, z wykorzystaniem elementów wykonanych przez osoby uczniowskie.

Most Północny:

Lubimy jeździć tam na rowerach i rolkach, szczególnie na zachody słońca. To miejsce kojarzy nam się z odpoczynkiem i wspólnym spędzaniem czasu.

Cytat osób uczniowskich z Białoleki

Bagna obok kościoła:

Bagna to jest miejsce, które ma przyrodę, historie i takie lokalne legendy. Jest tam dużo zieleni i trochę dziko. Kiedyś podobno zatopił się tam samochód i jest tam tajna baza, blisko Martwego Drzewa. Część z nas zna to miejsce od dawna i jest z nim mocno związana, a część odkryła je dopiero na wspólnym spacerze. I to było ciekawe, bo dla niektórych to było trochę straszne na początku, ten las i ta przestrzeń w wysokich trawach, która ciągnie się daleko. A potem okazało się, że jak idziesz razem, to łatwiej oswoić ten lęk.

Cytat osób uczniowskich z Wawra

W sąsiedztwie SZKOŁY 111

Cytaty osób dorosłych pracujących przy projekcie:

"

Ale były i takie dzieciaki, co mówiły, że im się bardzo podoba, że wszystko jest fajne i cieszą się, że chociaż znają okolicę, to poznały nowe miejsca albo weszły tam, gdzie zwykle by nie przyszły.

"

Mam poczucie, że SwS to taka wymiana pomiędzy uczniami a dorosłymi – to właśnie to, jak moja klasa przetwarzała swoje zadania, opowiadała o swoich miejscach i jak podchodziła do rozmów o nich, najbardziej mnie wzbogaciło. Mam też poczucie, że była to okazja dla nauczycielek do poznania swoich uczniów od nowej strony.

"

Był tata z synem i ten syn tak się cieszył, że może pokazać tacie te miejsca, opowiedzieć o nich, o drzewie wrózkowym, bazie Marka, cały czas był przy nim i opowiadał: „a tutaj razem z chłopakami (...)”.

"

Zrobiliśmy 12 000 kroków w pełnym słońcu, wszyscy na końcu byliśmy wyczerpani, ale szczęśliwi!

Dlaczego warto chodzić i spacerować z dziećmi?

W spacerowej edycji Szkoły w Sąsiedztwie chodziliśmy z uczniami pieszo o wiele więcej niż w poprzednich latach. Rebecca Solnit w książce *Zew włóczęgi. Opowieści wędrowne* opisuje chodzenie jako czynność o znaczeniu daleko wykraczającym poza formę przemieszczania się. Dla autorki jest ono sposobem poznawania przestrzeni i budowania relacji z otoczeniem. Według Solnit miasta i krajobrazy najlepiej poznaje się na własnych nogach – samochód oddziela nas od świata szybko, prędkością i narzuconą trasą. Spacer pozwala natomiast doświadczać miejsca: jego zapachów, rytmu ulicy czy przypadkowych spotkań.

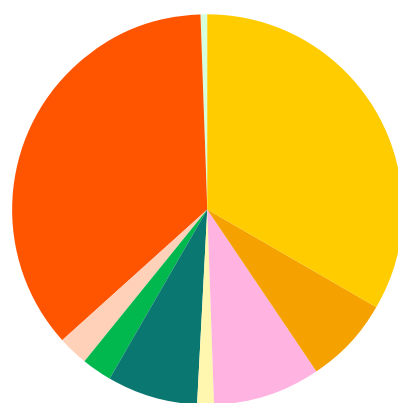
Ten wątek staje się istotnym elementem jej krytyki miast podporządkowanych samochodom. Pokazuje, że automobilność odbiera ludziom warunki do chodzenia – czas, przestrzeń, bezpieczeństwo i uwagę. W tym ujęciu spacer jest sposobem odzyskiwania relacji ze światem i najbliższym otoczeniem. Podobne wyzwanie opisuje Tim Gill w książce *Miasto dla dzieci*. Autor zwraca uwagę na to, że najmłodsi „stracili prawo do wałęsania się”. Na podstawie badań pokazuje, jak na przestrzeni 100 lat i 4 pokoleń jednej rodziny zmniejszył się obszar samodzielnego przemieszczania się dzieci: od pradziadka, który w 1919 roku mógł poruszać się w promieniu około 10 kilometrów od domu, po prawnuczka, który w 2007 roku oddalał się jedynie na około 300 metrów.

Takie ograniczanie dziecięcych horyzontów ma wiele przyczyn. Jednak jedną z najważniejszych pozostaje rozwój ruchu samo-

chodowego i podporządkowanie przestrzeni miejskiej autom. Rodzice i opiekunowie często obawiają się pozwalać dzieciom na samodzielne poruszanie się po mieście ze względu na zagrożenia związane z ruchem drogowym. W konsekwencji dzieci mają coraz mniej okazji do uczenia się samodzielności i orientacji w przestrzeni, a przy tym budowania relacji z miastem.

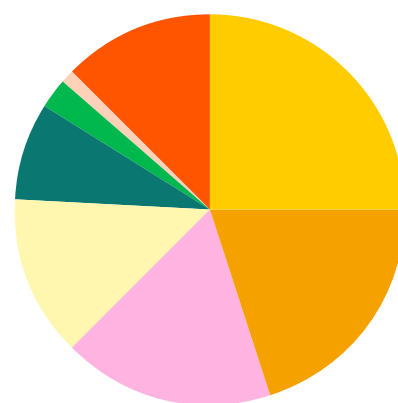
Jednym ze sposobów zwiększania niezależności najmłodszych w poruszaniu się po mieście jest tworzenie bezpiecznych dróg do szkoły oraz rozwijanie infrastruktury pieszej i rowerowej. W 2023 roku w gminie Skawina przeprowadzono badanie dotyczące preferencji i sposobów przemieszczania się osób uczniowskich. Wyniki pokazały, że codzienne podróże do szkół są w dużej mierze zdominowane przez transport samochodowy – aż 44,3% dzieci jest dowożonych autem. Dla porównania jedynie 22,1% z nich dociera do szkoły pieszo, a 3,9% rowerem. Jednocześnie odpowiedzi osób uczniowskich wskazały wyraźnie, że preferowałyby one bardziej aktywne formy mobilności, takie jak rower, hulajnoga czy rolki. Największą rozbieżność pomiędzy rzeczywistym a preferowanym sposobem podróżowania odnotowano właśnie w przypadku samochodu, co może świadczyć o tym, że wybór tego środka transportu często wynika nie z potrzeb dzieci, lecz z ograniczeń infrastrukturalnych i obaw rodziców związanych z bezpieczeństwem.

W jaki sposób dostajesz się do szkoły?

- na piechotę
- na rowerze
- na hulajnodze, desce, rolkach
- na hulajnodze elektrycznej, monocyklu lub innym urządzeniu elektrycznym
- transportem zbiorowym (autobus, pociąg)
- autobus szkolny
- carpooling
- samochodem
- w inny sposób

W jaki sposób chciałbyś dostawać się do szkoły?

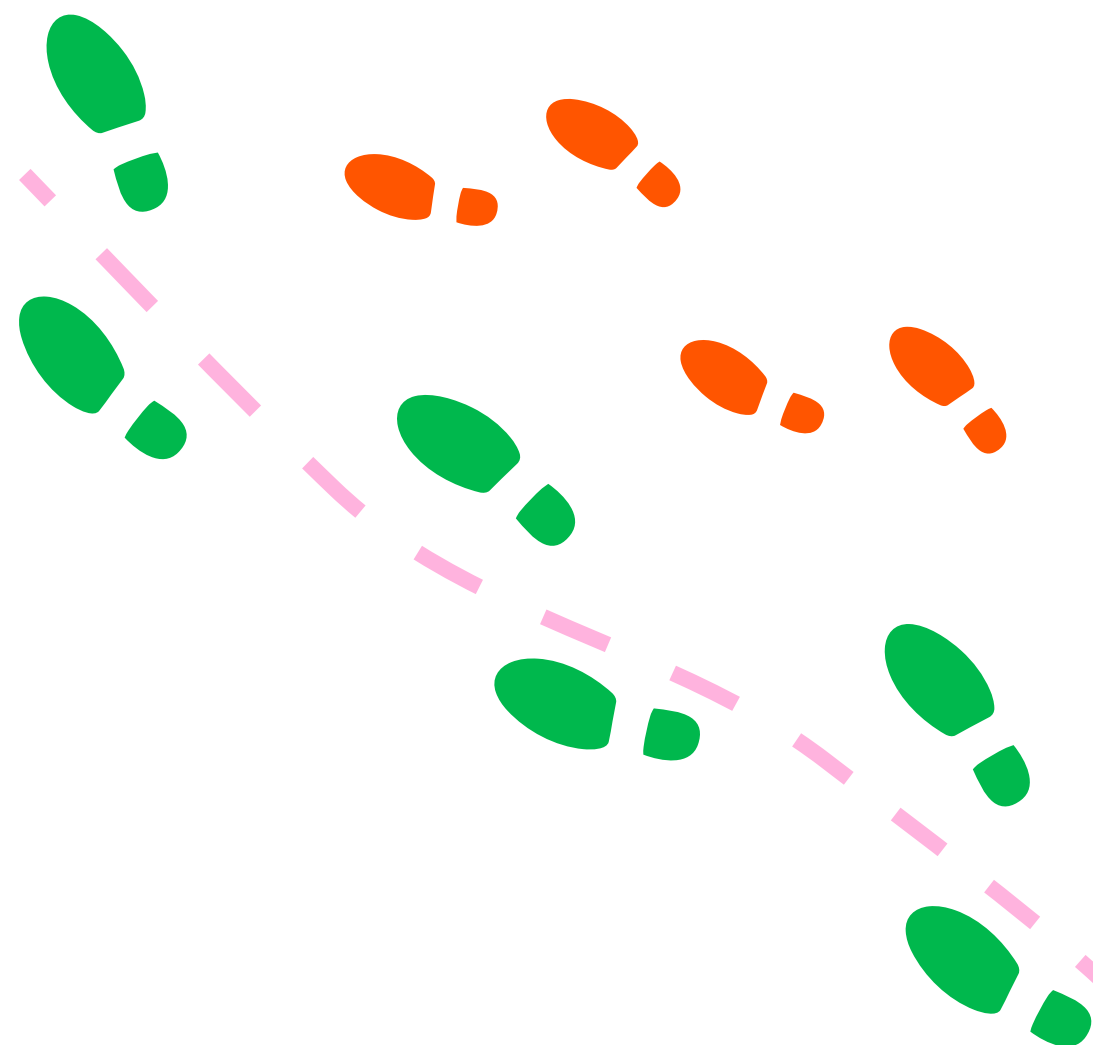

- na piechotę lub hulajnogę
- na rowerze
- na hulajnodze, desce, rolkach
- na hulajnodze elektrycznej, monocyklu lub innym urządzeniu elektrycznym
- transportem zbiorowym (autobus, pociąg)
- autobus szkolny
- carpooling
- samochodem

Rysunek 1. Źródło wykresu: <https://www.gminaskawina.pl/mobilnosc-i-komunikacja/urbact-schoolhoods/raport-mobilnosci-uczniow-2023>

Możliwość samodzielnego dojścia lub dojazdu do szkoły staje się więc nie tylko kwestią mobilności, ale także prawa dzieci do eksplorowania miasta i aktywnego uczestnictwa w życiu lokalnej społeczności. Rozwijanie przyjaznej, bezpiecznej i dostępnej infrastruktury dla pieszych i rowerzystów może przyczynić się zarówno do zwiększenia samodzielności najmłodszych mieszkańców, jak i do poprawy jakości życia w mieście, ograniczenia ruchu samochodowego oraz budowania bardziej zrównoważonego modelu transportu. Działania skoncentrowane na bezpiecznej drodze do szkoły prowadzi Fundacja „Rodzic w mieście”, która koordynuje projekt „Szkolne ulice”.

Podsumowując: spacerowanie z dziećmi ma istotne znaczenie nie tylko dla ich zdrowia fizycznego, ale również dla rozwoju społecznego i emocjonalnego. Przemieszczanie się pieszo umożliwia im lepsze poznawanie najbliższego otoczenia i uczy orientacji w przestrzeni. Jednocześnie sprzyja budowaniu relacji społecznych – dzieci mają większą szansę na kontakt z rówieśnikami i uczestnictwo w życiu lokalnej społeczności. Nie wspominając już, że ograniczenie codziennego korzystania z samochodu przyczynia się do poprawy jakości powietrza i tworzenia bardziej przyjaznej przestrzeni miejskiej.

Krajobraz i co się na niego składa

Za *Słownikiem języka polskiego PWN*, krajobraz to:

1. przestrzeń powierzchni ziemi widziana z pewnego punktu;
2. obszar wydzielony ze względu na swoje charakterystyczne cechy przyrodnicze, topograficzne itp.;
3. w przenośni: ogół czynników składających się na jakieś zjawisko;
4. obraz przedstawiający jakąś okolicę.

Krajobraz jest pojęciem złożonym i wielowymiarowym, dlatego trudno zamknąć go w ramach jednej dyscypliny naukowej. Dla urbanisty będzie strukturą dróg, węzłów i punktów orientacyjnych ułatwiających poruszanie się w przestrzeni. Dla mieszkańca może być miejscem nasyconym wspomnieniami, emocjami i codziennymi doświadczeniami. Dla geografa natomiast będzie układem cech przyrodniczych, topograficznych i środowiskowych.

Możemy wyróżnić także krajobraz naturalny oraz krajobraz kulturowy. Ten pierwszy, pierwotny, został ukształtowany przez procesy geologiczne, klimatyczne i biologiczne – obejmuje rzeźbę terenu, sieć wodną, gleby oraz faunę i florę. Krajobraz kulturowy jest zaś wynikiem wielowiekowej działalności człowieka, który poprzez rolnictwo, urbanizację czy przemysł przekształca środowisko naturalne w przestrzeń zamieszkaną i zorganizowaną społecznie.

Kevin Lynch postrzegał krajobraz jako środowisko odbierane przez człowieka, szczególnie w kontekście miasta i jego codziennego doświadczenia. W tym ujęciu krajobraz ma charakter relacyjny i poznawczy – nie istnieje jedynie jako obiektywna forma

przestrzeni, lecz jako coś, co człowiek odbiera zmysłami, interpretuje i porządkuje w pamięci. Jak autor pisał w książce *The Image of the City*: „Każdy obywatel ma niezliczone skojarzenia z jakąś częścią swojego miasta, a obraz, który nosi, jest nasiąknięty wspomnieniami i znaczeniami”.

Lynch zauważał również, że choć obraz miasta ma wymiar indywidualny, to częściowo nakłada się na doświadczenia innych mieszkańców, tworząc wspólne rozumienie przestrzeni. Na ten obraz składają się zarówno materialne i dostrzegalne elementy otoczenia, jak i ich społeczne znaczenia, funkcje, historia czy nazwy.

Analizując sposób, w jaki mieszkańcy trzech amerykańskich miast orientują się w przestrzeni, wyodrębnił pięć kluczowych elementów obrazu miasta, które pomagają porządkować otoczenie i redukować jego chaos:

- **drogi** – ciągi komunikacyjne, którymi poruszają się ludzie, takie jak ulice, chodniki czy ścieżki rowerowe;
- **krawędzie** – granice oddzielające różne części miasta, np. rzeki, linie kolejowe, mury czy autostrady;
- **rejon** – większe obszary o wspólnym charakterze lub funkcji, np. osiedla mieszkaniowe czy dzielnice przemysłowe;
- **węzły** – miejsca koncentracji ruchu, takie jak runda, place miejskie czy dworce;
- **punkty orientacyjne (dominanty)** – charakterystyczne obiekty pomagające odnaleźć się w przestrzeni, np. wieża kościoła, pomnik czy wysoki budynek.

Na znaczenie zmysłowego doświadczenia miejsca zwracał uwagę również Yi-Fu Tuan. Podkreślał on, że nasze relacje z przestrzenią nie opierają się wyłącznie na wzroku, choć to on dostarcza najwięcej informacji o strukturze otoczenia. Równie ważne są doznania słuchowe – szum drzew, hałas ulicy czy dźwięk deszczu uderzającego o parapet – a także zapachy oraz dotyk, poprzez kontakt z fakturami materiałów i różnymi obiektami. To właśnie ten splot percepcji, emocji i wartości Tuan określał mianem topofilii – więzi człowieka z miejscem.

Takie spojrzenie na krajobraz pozwala dostrzec, że przestrzeń wokół nas nie jest neutralnym tłem codzienności, lecz nośnikiem historii, znaczeń i doświadczeń. W kolejnej części publikacji przyjrzymy się temu, na jakie elementy krajobrazu warto zwrócić uwagę oraz jakie pytania zadawać, aby lepiej poznać historię swojej okolicy.

Jak wykorzystać mapę w pracy z osobami uczniowskimi?

Mapa to narzędzie, które jest wykorzystywane od setek lat i ma wiele zastosowań, nie tylko wiążących się z orientacją w terenie, czyli umiejętnością poruszania się i odnajdywania w nim. Mapę można traktować jak opowieść, pretekst do podzielenia się wiedzą o naszym miejscu zamieszkania. W kontekście pracy w szkole mapa pozwala odkrywać okolicę z różnych perspektyw – lecz przede wszystkim uczniowskich – i lepiej poznać zarówno przestrzeń, jak i siebie nawzajem.

W trakcie projektu i tworzenia map zachęcaliśmy osoby uczniowskie do uważnego przyglądania się najbliższemu otoczeniu i refleksji nad miejscem, w którym żyją, uczą się i działają. Tworzenie lokalnej mapy, opowieści lub trasy wędrówki jest okazją do wspólnego odkrywania tematów ważnych dla grupy. Młodzi ludzie wskazywali miejsca, historie, osoby, które zauważają w swojej okolicy. Następnie wspólnie decydowali, które z tych elementów są istotne i powinny znaleźć się w przygotowanej opowieści o miejscu.

Warto pamiętać, że mapa zawsze przedstawia określoną perspektywę. Pokazuje wybór tego, co zostało uznane za ważne, a jednocześnie pomija inne elementy. Może prowadzić odbiorców przez przestrzeń, ale może też wpływać na sposób, w jaki ją rozumiemy i interpretujemy. Każda mapa jest więc nie tylko zapisem miejsc, ale także narracją – o ludziach, doświadczeniach, pamięci i znaczeniach, które nadajemy otoczeniu.

W pracy edukacyjnej warto wykorzystywać mapę jako narzędzie do zadawania pytań: Co tworzy nasze miejsce? Co jest dla nas ważne? Czy wszyscy widzimy tę przestrzeń tak samo? Jakie historie można o niej opowiedzieć? Dzięki temu mapa staje się punktem wyjścia do rozmowy, współpracy i uważnego poznawania lokalnej społeczności.

Przykładowe ćwiczenie do wykorzystania na lekcji

Czy mapa może kłamać?

Przebieg zadania

1. Każda osoba otrzymuje czystą kartkę oraz wydrukowaną mapę okolicy szkoły.
2. Zadaniem uczestników jest podarcie mapy na kilka nieregularnych kawałków.
3. Następnie uczestnicy przyklejają fragmenty mapy na białej kartce, układając je jak puzzle, ale z zachowaniem niewielkich odstępów pomiędzy kawałkami (puste przestrzenie są celowe).

Krótkie omówienie i ciekawostki

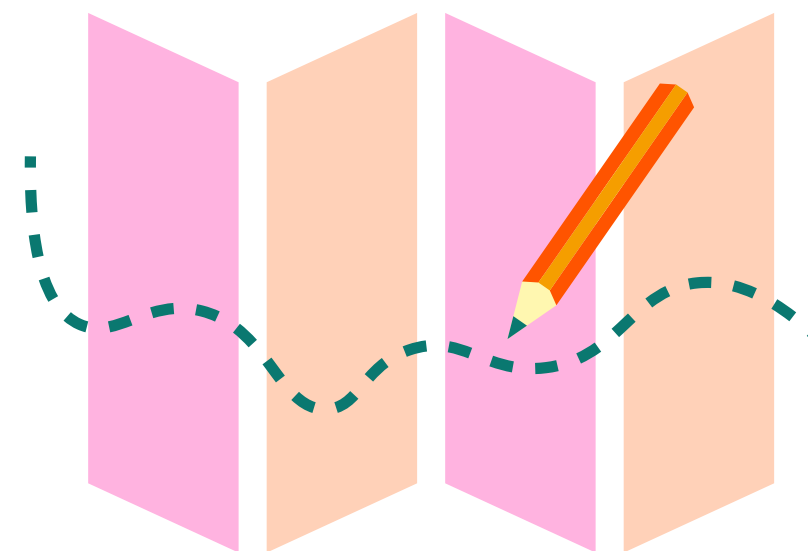
Wyjaśnacie, że:

- mapy nie zawsze pokazują całą prawdę o danym miejscu,
- w historii bywały wykorzystywane do celów politycznych, militarnych i strategicznych,
- w czasie wojen i konfliktów niektóre informacje były celowo pomijane lub zniekształcane (np. lokalizacje baz wojskowych, lotnisk),

- zanim pojawiły się zdjęcia satelitarne, zmienianie map było stosunkowo proste,
 - również dziś istnieją miejsca, które na mapach i w GPS są „niewidoczne” lub celowo zniekształcone (np. strefy przygraniczne).
- Teraz osoby uczniowskie mają za zadanie dorysować w pustych przestrzeniach elementy, które nie istnieją, np.: ulice i skróty, place, skwery, skrzyżowania, przejścia, których nie ma. Nowe elementy powinny pasować do charakteru okolicy, tak aby mapa wyglądała wiarygodnie, ale jednocześnie mogła zmylić osoby, które jej nie znają.

Podsumowanie (krótka rozmowa)

- Co zmieniliście na mapie i dlaczego?
- Czy mapa po zmianach nadal „opowiada” coś prawdziwego o waszej okolicy?
- Jak łatwo można zmienić sposób myślenia o miejscu za pomocą mapy?

Inne aktywności:

- Rysowanie mapy ze słuchu: każda osoba dostaje kartkę i ma coś do pisanie/rysowania. Zadaniem młodzieży jest narysowanie mapy opisywanej przestrzeni wyłącznie na podstawie usłyszanego tekstu.
- Poszukiwanie informacji na temat miejsca zamieszkania w archiwach szkolnych lub bibliotece.
- Poproszenie osób uczniowskich o przyniesienie starych zdjęć okolicy, spisanych wspomnień ich rodziny i opiekunów, wspólne stworzenie mapy sentymentalnej dzielnicy.

Co powinno znaleźć się na mapie?

- ✓ Tytuł.
- ✓ Autorzy.
- ✓ Wstęp.
- ✓ Miejsca z krótkim uzasadnieniem, dlaczego są dla uczestników ważne.

Jak przygotować angażujące oprowadzanie?

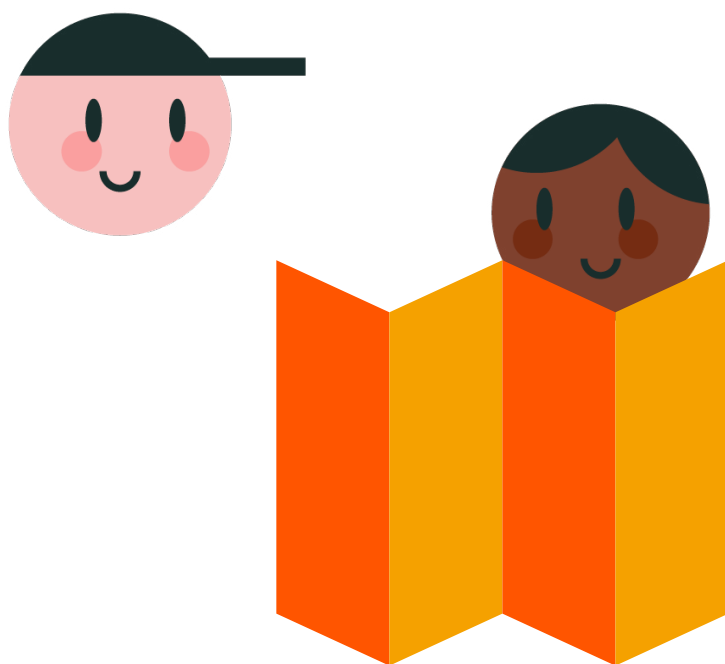
Angażujące oprowadzanie po okolicy nie powinno polegać wyłącznie na przekazywaniu faktów i dat. Jego celem jest przede wszystkim zachęcenie uczestników do uważnego przyglądania się przestrzeni oraz zadawania pytań o historię, funkcje i codzienne życie danego miejsca. Dobre oprowadzanie pomaga odkryć, że nawet pozornie dobrze znana okolica może kryć wiele nieoczywistych historii. Podczas eksplorowania najbliższego otoczenia warto zastanowić się: co mówi nam ono o ludziach, którzy tu żyli kiedyś i którzy żyją tu dziś?

Pomocne mogą być pytania dotyczące różnych elementów krajobrazu:

- **Ulice** – skąd wzięła się ich nazwa? Czy zawsze wyglądały tak samo?
- **Budynki** – który z nich jest najstarszy? Jak wyglądało to miejsce w czasie jego budowy? Jaką funkcję pełni dziś?
- **Place i przestrzenie publiczne** – do czego służą mieszkańcom? Kto z nich korzysta, a kto jest z nich wykluczony?
- **Detale architektoniczne** – co oznacza wzór, obraz, symbol umieszczony na elewacji budynku? Jakie inne symbole można odnaleźć w przestrzeni?
- **Parki i tereny zielone** – skąd pochodzą ich nazwy? Co rośnie w okolicy i jakie dźwięki można tu usłyszeć?
- **Miejsca codziennego życia** – co można tu robić? Kto tu mieszka, pracuje lub spędza czas?

- **Historia miejsca** – co znajdowało się tutaj wcześniej? Jak przestrzeń zmieniała się na przestrzeni lat?

Takie pytania pomagają spojrzeć na okolicę nie tylko jako na trasę codziennych przejść, ale też jako na przestrzeń pełną historii, relacji i znaczeń. Mogą również stać się punktem wyjścia do rozmowy o tym, jak chcemy kształtować nasze najbliższe otoczenie w przyszłości.

Skąd czerpać informacje o naszej okolicy? Czyli o źródłach

Polecamy kilka źródeł, które warto wykorzystać przy szukaniu informacji o okolicy naszych szkół. Dzięki nim można znaleźć stare zdjęcia, dokumenty, wspomnienia mieszkańców czy informacje o dawnych budynkach i wydarzeniach związanych z miejscem, w którym mieszkamy lub się uczymy.

Fotopolska

Internetowy portal gromadzący stare i współczesne fotografie miast, ulic oraz budynków z całej Polski. Można tam porównać, jak wyglądała dana okolica dawniej i dziś, oraz znaleźć zdjęcia szkoły, osiedla, ulic czy ważnych miejsc w najbliższym sąsiedztwie. W kontekście badań lokalnej historii warto szukać tam fotografii archiwalnych, opisów miejsc oraz informacji dodawanych przez użytkowników.

Link: <https://fotopolska.eu/>

POLONA

Cyfrowa biblioteka prowadzona przez Bibliotekę Narodową, która udostępnia miliony zdigitalizowanych materiałów. Można w niej znaleźć stare mapy, książki, gazety, pocztówki, dokumenty i ilustracje związane z konkretną miejscowością lub regionem. Przy badaniu historii szkoły czy miejsca zamieszkania szczególnie przydatne mogą być dawne plany miast, lokalna prasa oraz publikacje historyczne.

Link: <https://polona.pl/>

Archiwum Historii Mówionej

Portal, w którym gromadzone są wspomnienia osób pamiętających ważne wydarzenia z przeszłości. Dzięki nagraniom i wywiadom można dowiedzieć się, jak wyglądało życie codzienne mieszkańców danej okolicy lub miasta czy też osób uczniowskich konkretnej szkoły wiele lat temu. Warto szukać tam wspomnień dotyczących lokalnych wydarzeń, zmian w okolicy oraz historii mieszkańców.

Link: <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej.html>

MyHeritage

Portal genealogiczny, który pomaga odnaleźć informacje o rodzinach i dawnych mieszkańcach różnych miejsc. Umożliwia wyszukiwanie starych aktów urodzenia czy ślubu, dokumentów rodzinnych i drzew genealogicznych. Przy badaniu historii naszej miejscowości może pomóc w odnalezieniu informacji o dawnych mieszkańcach okolicy lub rodzinach związanych ze szkołą.

Link: <https://www.myheritage.pl/>

Narodowe Archiwum Cyfrowe

To jeden z podstawowych portali, jeśli chcemy znaleźć zdjęcia archiwalne na wolnej licencji. Stanowi bazę fotografii, dokumentów, nagrań audio, filmów pokazujących życie codzienne. Można tam szukać materiałów dotyczących danej miejscowości, szkoły, lokalnych uroczystości czy ważnych wydarzeń historycznych.

Link: <https://www.nac.gov.pl/>

Centrum Archiwistyki Społecznej

Instytucja wspierająca lokalne archiwa i inicjatywy dokumentujące historię społeczności. Udostępnia zbiory związane z historią małych miejscowości, organizacji, szkół i lokalnych wydarzeń. Warto tam szukać kronik szkolnych, zdjęć, relacji mieszkańców oraz dokumentów dotyczących przeszłości najbliższej okolicy.

Link: <https://cas.org.pl/>

Google Street View

Sposobem badania lokalnej historii jest także korzystanie z Google Street View. Narzędzie pozwala oglądać zdjęcia ulic wykonane w różnych latach, dzięki czemu można zobaczyć, jak zmieniały się budynki, szkoły, parki czy całe osiedla.

Link: <https://www.google.pl/maps>

(funkcja Street View staje się dostępna po wybraniu miejsca na mapie)

Serwis mapowy m.st. Warszawy

Warszawa prowadzi serwis internetowy, w którym znajdziemy wiele map i danych dotyczących stolicy. Są tu zgromadzone dawne plany, które z łatwością naniesiemy na współczesne układy urbanistyczne, mapę koron drzew, dzięki której zidentyfikujemy gatunki rosnące w naszej okolicy, mapę zabytków i wiele więcej.

Link: <https://architektura.um.warszawa.pl/mapy>

Zobacz, jak robią to inni

W Polsce działa wiele stowarzyszeń i oddolnych grup, które zajmują się badaniem lokalnej historii oraz ochroną dziedzictwa kulturowego. Pokazują one, że przeszłość swojej okolicy można odkrywać na różne sposoby – poprzez rozmowy z mieszkańcami, zbieranie zdjęć, organizowanie spacerów historycznych czy tworzenie wystaw. Poniżej prezentujemy kilka z nich.

Pracownia Etnograficzna

Organizacja zajmująca się dokumentowaniem kultury lokalnej, historii społeczności oraz codziennego życia mieszkańców różnych regionów Polski. Prowadzi badania terenowe i projekty edukacyjne, które pomagają lepiej poznać lokalne tradycje i historię miejsc. W efekcie ich prac powstają mapy sentymentalne oraz bazy wiedzy na tematy zwyczajów, w tym także zawierające zdjęcia czy nagrania audio.

Link: <https://etnograficzna.pl/>

Dom Sztuki

Oddolny, społeczny dom kultury z siedzibą na warszawskim Grochowie. Swoją działalność skupia wokół eksploracji lokalnej kultury i historii dzielnicy, jednocześnie wspierając integrację mieszkańców. Tworzy wystawy, warsztaty i wydarzenia, podczas których mieszkańcy mogą dzielić się wspomnieniami i materiałami dotyczącymi ich okolicy, by w ten sposób tworzyć wspólny obraz doświadczeń miasta. Wykorzystują takie narzędzia jak: wystawy, spacer, wyprawy terenowe, nagrywanie audio itd.

Link: <https://domsztuki.org/>

Muzeum Osiedli Mieszkaniowych w Lublinie

Inicjatywa skupiająca się na historii lubelskich osiedli i codziennym życiu ich mieszkańców. Zbiera wspomnienia, fotografie i pamiątki związane z rozwojem osiedli mieszkaniowych. W swojej pracy wykorzystuje archiwalne zdjęcia, wywiady z mieszkańcami i wystawy.

Link: <https://mom-lublin.pl/>

Fyrtel Główna

Lokalny projekt mający na celu dokumentowanie historii poznańskiej dzielnicy Główna. Jego twórcy organizują spacer, zbierają wspomnienia mieszkańców i pokazują historię miejsca z perspektywy lokalnej społeczności. Korzystają z relacji świadków historii, archiwalnych fotografii, map. Całą wiedzę prezentują na stronie internetowej.

Link: fyrtelglowna.pl

Realizatorzy projektu

Fundacja Pole Dialogu

Wspieramy dialog, włączamy ludzi. Jesteśmy jedną z najbardziej doświadczonych organizacji w Polsce, która promuje zaangażowanie obywatelskie. Codziennie współpracujemy z urzędami, organizacjami, szkołami i instytucjami kultury. Pomagamy im realizować skuteczne procesy partycypacyjne, badania społeczne, facylitacje, spotkania i narady. Nasi eksperci i ekspertki uczestniczą w pracach polskich i międzynarodowych partnerstw zajmujących się partycypacją publiczną.

<https://poledialogu.org.pl/>

Wsparcie eksperckie

Towarzystwo Krajoznawcze Krajobraz

Stowarzyszenie promuje krajoznawstwo, dziedzictwo kulturowe i zrównoważoną turystykę. Organizuje i realizuje projekty edukacyjne i wydawnicze, tworząc przewodniki, mapy oraz inicjatywy zachęcające do poznawania lokalnych historii i miejsc.

<https://krajobraz.org.pl>

